

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Me?unarodni, interdisciplinarni, dvojezi?ni, online ?asopis

Esej: Niotkuda s Ljubavlju

Adin Ljuca

Kada mi je poslije nekoliko godina do ruku ponovo došla *Polemika* izme?u Brodskog i Kundera (od kojih je jedan pjesnik a drugi romanopisac, ali obojicu volim više kao esejiste), po navici sam pustio da me nosi ljepota njihovih re?enica. ¹ Na kraju me i odnijela. ² Zavela. Kao sjajni pisci, dakle ma?ioni?ari, „opsjenari prvog reda“, zaveli su me kao što su, uostalom, zaveli i sami sebe. Istinski sjaj njihovih re?enica sakrio je stvarnu bijedu postavljenog problema. Temeljni problem, dakle problem od kojeg je sve po?elo, zbog kojeg je i došlo do polemike, nije razriješen. Proro?ka rje?itost, bezbroj digresija, dodataka, stilskih obrta, asocijacija u kojima ?itatelj može uživati i koje mu možda mogu objasniti neke stvari, ali ne i ono od ?ega se po?elo.

Dakle, Kundera je shvatio da „*makar i umro od gladi*“ ne može napisati pozorišnu adaptaciju *Idiota*. I odjednom je „*neobjašnjivo osjetio ?ežnju za Žakom fatalistom*“. „*Otkuda ova neo?ektivna averzija prema Dostojevskom?*“ „*Da li je to bila sumnja u estetsku vrijednost njegovog djela? Ne, jer moja averzija kojom sam i sam bio iznena?en, nije pretendirala ni na kakvu objektivnost*“. Ono što Kunderi smeta kod Dostojevskog „*je atmosfera njegovih knjiga: svijet u kojem se sve pretvara u osje?anje, drugim rje?ima: svijet u kojem je osje?anje podignuto na rang vrijednosti i istine*“. Ono što Kunderi smeta u romanima Dostojevskog (u svijetu literature/fikcije), ne smeta mu kad sam ?ini u stvarnosti. Iako Kundera u ?itavom eseju glorificira *Zapadni racionalizam*, njegove primjedbe ili argumentacija ne izgledaju mi racionalnim: „*neobjašnjiva ?ežnja*“, „*neo?ektivna averzija*“, „*instinktivna potreba*“, „*nije pretendirala ni na kakvu objektivnost*“, itd. To nije ništa drugo nego „*osje?anje podignuto na rang vrijednosti*“. Iako tvrdi da njegove misli nisu „*antiruski refleks ?eha traumatiziranog okupacijom*“, one ostavljaju takav dojam. Isuviše olako izre?ene, isuviše ishitrene formulacije i dalekosežni zaklju?ci. Banalno tuma?i sv. Augustina, naivno formulira zapadnu osjetljivost detriminiranu komplementarnoš?u razuma i sumnje, istraumatizirano otkriva tajnu ruske duše u dihotomiji „*njene dubine i njenu brutalnost*“. Ne zamjeram Kunderi zbog njegovih trauma. Valjda je svaki zdrav ?ovjek morao biti istraumatiziran ruskim tenkovima u Pragu jer valjda bi nezdravo i nepristojno bilo ostati zdrav i lijep, s osmijehom kao da se ništa nije dogodilo. Ponavljam, traume su dokaz njegovog zdravlja, a ne bolesti. Ali kao piscu zamjeram mu na lošem ukusu. Sve njegove greške ro?ene su iz razumljivih pobuda (što ih ne opravdava): užasnut doga?ajima iz '68., u preko no?i promijenjenoj životnoj situaciji i izopa?enoj hijerarhiji vrijednosti, Kundera se, da ga ne bi potopio o?aj, kao utopljenik slamke hvata zapadnog racionalizma (valjda da bi sa?uvao „hladnu glavu“ i objektivnost) i optužuje isto?ni iracionalizam jer, zaboga, nije logi?no da je takvo zlo mogu?e. (Uz to i Kundera i Brodski, kao i ve?ina ljudi evropskog kulturnog kruga, koriste termine *racionalno* i *iracionalno* kao sinonime dobra i zla, što je u stru?nom izražavanju nepravilno, a u figurativnom i neprecizno i neukusno.)

Kundera piše: „*Uzdizanje osje?anja na rang vrijednosti seže daleko unazad, možda ?ak do trenutka kada se krš?anstvo izdvojilo iz judaizma. Voli Boga i ?ini što god ho?eš, govorio je sveti Augustin. Ta ?uvena izreka je otkrovi?teljska: kriterij istine se tako premješta od vani prema unutra, u proizvoljnost subjektivnog. Val osje?anja ljubavi (voli Boga! – krš?anski imperativ) zamjenjuje jasnost Zakona (imperativ judaizma) i postaje nestalni kriterij morala*“. Ta?no je da je ?uvena izreka svetog Augustina otkrovi?teljska: otkrovi?teljska je baš zbog toga što kriterij istine premješta od vani prema unutra. Isklju?iti unutrašnji kriterijum istine, zamijeniti ga „vanjskim“ vodi k obezli?avanju, demagogiji, totalitarizmu, upravo k onom sistemu koji je zabranio Kunderine knjige i oduzeo mu LEGALNE mogu?nosti („jasnost Zakona“) da zara?uje za život. Zatim, Kundera nastavlja: „...*Isus na križu nas je nau?io da laskamo patnji...*“!?! Silazak Božijeg sina, odnosno Boga, me?u ljude jedan je od suštinskih momenata krš?anskog u?enja kojim dolazi do pomaka od pasivisti?kog do aktivisti?kog principa moralnosti. I taj pomak se upravo kre?e u pravcu od vani prema unutra. To nije „proizvoljnost subjektivnog“, to je sloboda izbora koja nam je time dana i koja nam ne dozvoljava da za svoju slabost i greške tražimo opravdanje izvan nas u apsolutnom, „u vanjskom kriteriju istine“. ?inom krštenja se stvor božiji osloba?a praroditeljskog grijeha istovremeno primaju?i na sebe breme slobode izbora, breme „proizvoljnosti“, odnosno odgovornost za svoje postupke. Ne u?i nas Isus na križu da laskamo patnji, to nas u?e razni interpretatori iz sumnjivih pobuda. Patnja nije samoj sebi cilj. To nije patnja radi patnje. Primjer Isusa na križu nas ne u?i da laskamo patnji, ve? nam pokazuje kako je nekad teška sloboda izbora. U?itelj Jan Hus se mogao odre?i svog djela, ali nije. Jan Palach se nije morao zapaliti, ali jest. Nisu to u?inili zbog ljubavi prema patnji, ve? zbog ljubavi prema Bogu, prema ljudima, prema istini. Oni su svoj unutrašnji moralni kriterij suprostavili „jasnosti Zakona“ (inkvizitorskog, odnosno zakona sile). Sloboda izbora nam daje mogu?nost da biramo izme?u zla i dobra. Primjer Isusa na križu nas u?i da izbor dobra nekada može podrazumijevati žrtvu i patnju. Kao što nas u?i ne da laskamo patnji nego da se navikavamo na patnju i trpljenje kao na prirodno stanje i da im se suprostavljamo doslijednoš?u svoje ljubavi.

BRODSKI, koji piše odgovor na Kunderin tekst i, dakle, ima Kunderin esej kao odsko?nu dasku, zapo?inje dobro, hvata dovoljan zalet, odrazi se, izvede pravilnu figuru i potom, umjesto da se do?eka na noge, završi na guzici. I mada je Brodski jednom drugom prilikom primjetio da „nije dobar ni Rus, ni Amerikanac, ni Židov“, ³

osim što nam opisuje drugu stranu medalje (što je kvantitativni, a ne kvalitativni pomak), ostaje na Kunderinom nivou („traumatizirani ?eh“ naspram „dobrog Rusa“ koji, usprkos svemu, traži alibi). Na nekoliko mjesta Brodski zapo?inje pravilno postavljati problem, ali onda iznenada, kao da bi se uplašio rješenja koje se nazire, brže-bolje bi se vra?ao Kunderi i sigurnosti dihotomije koju i sam osu?uje!? „*Ali ma koliko nam takva predstava svijeta djelovala tragi?no, nije lišena duhovne udobnosti. Ona nudi zgodne dihotomije: osje?anje – razum, Dostojevski – Didro, oni – mi i tako dalje. Ona primorava pojedinca na izbor. Proces odlu?ivanja je nepromjenljivo dramati?an i opasan, kad se odlu?i, ?ovjek ima sve razloge da sebe smatra herojem. Jedini problem je u tome što je sam izbor veoma ograni?en. Pitanje je u doslovnom smislu, ili – ili.*“

Ali, Brodski ne izlazi van te dihotomije, ne prevladava je. Piše: „*Grozna djela koja su po?injena i još se uvijek ?ine u tom podru?ju, po?injena su i ?ine se ne u ime ljubavi, ve? nužnosti – i to povijesne. Koncept povijesne nužnosti proizvod je racionalne misli i dospio je u Rusiju preko Zapada*“. I time nas Brodski vra?a u sigurnost dihotomije, dijeli nas na dva protivni?ka tabora, dakle, ponovo se promatramo kroz puškarnice racionalizma i iracionalizma ili, ako vam smeta ova vojna terminologija, diskusiju opet svodi na nivo lošeg ping-ponga u kojem je jedino važno prebaciti lopticu na drugu stranu. Kundera (ping): „*Pro?itao sam, dakle, ponovo Idiota i shvatio*

da, makar i crko od gladi... “. Brodski (pong): „Ali zato se ne smije zaboraviti da je Kapital preveden na ruski s njema?kog“. Kundera (ping): „U toj druga?ijoj ravnoteži (ili neravnoteži) po?iva ?uvena tajna ruske duše (njene dubine i brutalnosti)“. Brodski (pong): „Štoviše, ti osje?aji su reakcije na izražene misli, a ve?ina tih misli su krajnje racionalne misli, pokupljene, u stvari na Zapadu. Romani Dostojevskog uglavnom su ruska rješenja doga?aja koji su se odigrali izvan Rusije, na Zapadu. Princ Miškin se lud vra?a sa Zapada, Ivan Karamazov tako?e tamo dobija svoje ateisti?ke ideje, Zapad je izvor politi?kog radikalizma Verhovenskog i sjedište njegove konspiracije“. Ping: Isto?ni iracionalizam, Pong: Zapadni racionalizam. Ping-pong. (Sada mi te dvije riježi ne zvu?e kao naziv lijepe sportske igre nego kao ime kakvog komunisti?kog diktatora neke dalekoisto?ne zemlje: Mao Ce Ping – Kim Il Pong.) Kao da zlo dolazi s Istoka ili sa Zapada. Zlo dolazi s pete strane svijeta. Zlo se ra?a u mom srcu, u mom ljudskom srcu.

„Grozna djela koja su po?injena... ?ine se ne u ime ljubavi, ve? nužnosti – i to povijesne. Koncept povijesne nužnosti proizvod je racionalne misli i dospio je u Rusiju preko Zapada“ – piše Brodski. Ne zanima me ruski export-import i potpuno mi je svejedno da li je „koncept povijesne nužnosti“ doma?i ili uvezeni proizvod, ali ni taj (kao ni bilo koji drugi) koncept ne opravdava zlo?in. Ako se ne mogu na?i ljudski, uvijek se mogu na?i „viši razlozi“. Dakle, nismo krivi Mi (ne volim plural, nisam kriv Ja), kriv je koncept povijesne nužnosti (nisam kriv Ja, kriva je nepovoljna konstelacija zvijezda, kriv je pun mjesec). Dakle, etiku formulira astrologija, viši razlozi, raspored zvijezda na nebu. Brodski piše: „...[P]rvo, da su izdaja, rušenje, snižavanje standarda i tako dalje organske odlike civilizacije, da je civilizacija organizam koji lu?i, izlu?uje, propada i obnavlja se, a da je umiranje i truljenje njegovih dijelova upravo cijena koju taj organizam pla?a za svoju evoluciju“. Ta?no je da je Darwinova teorija amoralna i nehijerarhijska, da po njoj pobje?uju sposobnost reprodukcije i adaptacije lokalnoj sredini, isto kao što su pogrešna ona tuma?enje te teorije koja u njoj vide nadvladavanje boljeg i ja?eg nad lošijim i slabijim u prirodi. Ali Darwinova teorija vrijedi za PRIRODU i ne može se primjenjivati na CIVILIZACIJU, jer postoji razlika izme?u prirode i civilizacije, izme?u umiranja i ubijanja, izme?u NESRE?E i NASILJA. Darwinovom teorijom ne možemo tuma?iti etiku niti na njoj utemeljivati pravo. Dalje Brodski piše: „...da je ?isto?a žrtve prisilna, tj. umjetna ?isto?a za koju ne bismo dali nimalo naše slobode...“.

To da jedan Rus, pišu?i o kontekstu 68' i ruskim tenkovima u Pragu (a ne ?eškim u Moskvi), piše o umjetnoj ?isto?i žrtve, više i nije stvar etike, ve? estetike, dobrog ukusa, to je stvar osnovnog ku?nog odgoja (o ?emu je pisao Zbigniew Herbert u pjesmi „Snaga ukusa“, a što je poznato Brodskom koji i sam u kompromitiraju?em eseju piše da: „estetika pojedinca ra?a njegovu etiku“). „Prisilna ?isto?a“ – šta to zna?i? To zna?i: Ti si bolji i ?istiji od mene samo zato što si žrtva, a žrtva si samo zato što si slabiji, da si ti ja?i od mene, sigurno bih ja bio žrtva a ti dželat, i ja bih bio ?istiji od tebe... bla, bla... ping-pong! Stupidno, neukusno i opasno. Razvijmo tu misao do njenih krajnjih kosenkvenci i do ?ega ?emo do?i? Da nacisti nisu ubijali Židove u plinskim komorama, Židovi bi ubijali Nijemce! Ili, kako pou?ava ona sarajevska cini?na dosjetka: „Nakon silovanja, u svakom slu?aju, ni po?initelj ni žrtva nisu više NEVINI.“

Tu se više ne radi o nesretnim formulacijama istrgnutim iz konteksta, ve? o metodološkim greškama nedopustivim ljudima kakvi su Kundera ili Brodski, ili onakvim za kakve se predstavljaju. S jedne strane Brodski si dopušta pisati „moralizatorske traktate“, a s druge strane koristi formulacije koje kao da su posu?ene iz knjige koja se u originalu zove *Mein Kampf*. Dugo sam bio o?ajan i nisam htio povjerovati u autenti?nost re?enica koje je izgovorio Brodski (u intervjuu koji je dao 28.11.1989. u Iowa City, Poljaku Gžegožu Musjalu), ⁴ misle?i da su to „novinarske patke“ ili stvar lošeg prijevoda, nesretne formulacije ili ne?eg sli?nog. ⁵

Brodski je, naime, izjavio: „*Budu?nost koja se daje predvidjeti, jest po meni – ali i u tome se mogu varati – konflikt između duha tolerancije i netolerancije. Ve? danas se poduzimaju mjere da ga razrješe u budu?nosti: na primjer, pragmatisti pokušavaju dokazati da su oba ta na?ela jednako važna. Ne vjerujem u to ni najmanje. Držim da muhamedanski pojam op?eg poretka treba biti uništen, isklju?en. Najzad, kako god bilo, od muslimana smo duhovno stariji šest stolje?a i imamo pravo, kako držim, da govorimo šta je dobro, šta zlo*“. Mislio sam da je Brodski stariji od mene dvadeset šest godina, a ne šest stolje?a, ali ne mislim ni da mu tih dvadeset šest godina daje za pravo da mi govori šta je dobro a šta zlo (takvo pravo ?ovjeku daje nešto drugo). Nikada nisam mislio da je broj godina srazmjeran s kvalitetom iskustva i da je stariji ?ovjek nužno pametniji i bolji. Možda je moje iskustvo nesvakidašnje, ali mi govori da je ve?ina zla koja mi je nanešena – nanešena od strane starijih. Dalje, mislim da duhovno iskustvo nije samo religiozno iskustvo, isto kao što mi se ?ini da su neke od civilizacija nastalih na istoku starije od krš?anskih. Mada sam ateist u moje duhovno iskustvo ulaze i krš?anstvo i judaizam i budizam i taoizam i islam... Pretpostavljam da bi pripadnici razli?itih kulturnih i vjerskih tradicija trebali tražiti na?in simultanog življenja, a ne na?in na koji bi uništili jedni druge.

No, tko zna, možda te godine ipak nešto zna?e, možda Brodski ipak nešto više zna od mene? On piše: „*Budu?nost koja se daje predvidjeti...*“ BOSNA? „*Ve? danas se poduzimaju mjere...*“ ?E?ENIJA?

(Prag, 1995.)

Dodatni izvori:

Kundera, Milan. “An introduction to a variation.” *New York Times Book Review*, 6 January 1985, Sunday (Late City Final Edition Section 7; Page 1, Column 1; Book Review Desk) [Online](#)

Brodsky, Joseph. “Why Milan Kundera Is Wrong About Dostoyevsky.” *New York Times Book Review*, 17 February 1985. [Online](#)

Adin Ljuca (1966, Zenica) studirao je komparativnu književnost i bibliotekarstvo u Sarajevu, a zatim i u Pragu, gdje od konca 1992. živi i radi kao bibliotekar. Uz pisanje i prevo?enje, posve?uje se prou?avanju kulturne historije ?eško-bosanskih odnosa. Do sada je objavio knjige: „Maglaj: na tragovima prošlosti” (1999.) i zbirku poezije „Hidžra” (1994, na bosanskom, ponovljeno izdanje 1996; te 2000. na ?eškom, ponevljeno izdanje 2004.), dok je zbirka pri?a „Istetovirane slike” objavljena 2005. godine na ?eškom, te 2010. na bosankom.

© 2013 Adin Ljuca

Notes

1. „Niotkuda s ljubavlju“ prvi je stih istoimene pjesme Josefa Brodskog „????????? ? ??????? / From Nowhere With Love“. (Ed.) [Online](#)

Esej je napisan 1995. kao seminarski rad na Karlovom univerzitetu u Pragu i bez ambicije da bude objavljen. ?esku verziju pod nazivom „Odnikud s láskou“ objavio je na vlastito insistiranje ugledni ?eški filozof i politi?ar prof. Jan Sokol u ?asopisu „Nová p?ítomnost – m?si?ník pro diskusi a politiku“, br. 3, mart 1996. ISSN: 1211-3883 [Online](#)

Iako dosad neobjavljen u svom integralnom autoriziranom originalu na bosanskom, esej je doživio nekoliko kontraverznih, djelomi?nih i na ?injenicama neutemeljenih prezentacija i

- interpretacija u hrvatskoj i bosanskoj književno-kritičkoj periodici. (Ed.) ?
2. Milan Kundera, “Uvod u varijaciju”, Delo, Beograd, XXXI/10—11, okt.-nov. 1985, 168—178, s francuskog preveo Jovica A?in Josif Brodski, “Zašto M. Kundera greši u slu?aju Dostojevskog”, Delo, Beograd, XXXI/10—11, okt.-nov. 1985, 179—187, s engleskog preveo David Albahari. ?
  3. Brodski, J. A., Jovanovi?, M., & Bertolino, N. (1990). *Izabrane pesme*. Beograd: Srpska književna zadruga. Predgovor, p 11 ?
  4. “Esthetics Is the Mother of Ethics.” An Interview With Joseph Brodsky by Grzegorz Musial and Tomislav Longinovic. (Nov 28, 1989). In Brodsky, J., & Haven, C. L. (2003). *Joseph Brodsky: Conversations*. Jackson: University Press of Mississippi. pp 131-140. [Online ?](#)
  5. “Pre ukusom nego moralom” – Razgovor Gžegoža Musjala sa Josifom Brodskim, Književne novine, Beograd, 25. februar 1991 (broj 814), preveo Petar Vuji?i?. [Online ?](#)

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.